

VOKAALIHARMONIA LAPSEN KIELESSÄ

Jorma Toivainen käsitteli Virittäjässä (3/1997) ongelmaa kysymysliitteen mukautumattomuudesta vokaalisointuun Oulun aluekielessä. Hän kommentoi Petri Lauerman esittämää havaintoa (Virittäjässä 3/1996), jonka mukaan eräissä murteissa on joskus tavattu liitepartikkelia *ko* myös etuvokaalisiin sanavartaloihin liittyneenä, mutta se nykyisin olisi niissä vierasta.

Toivainen (1997: 439) mainitsee havainneensa, että ainakin hänen 20 vuoden takaisissa merkinnöissään oululainen lapsi käytti kysymyspartikkelia juuri näin. Hän viittaa kysymykseen, jonka lapsi on esittänyt kaksivuotiaana:

hyliteko nyt 'hyriseekö nyt (imuri)?'

Toivainen miettii, onko lapsi muodostanut muodon itse vai käyttänyt suoraan aikuiselta saamaansa mallia. Hän mainitsee, että samanlaisia huomioita on tehnyt myös Kangassalo (1995: 209); ruotsinsuomalaisen lapsen puheeseen tällainen vokaalisointuun mukautumattomuus ilmaantui vasta iässä 3;8 (esim. *pellenko?*, *vihreetäko?*). Kun Bowermanin (1973: 229) tutkimat, Amerikassa asuvat suomalaislapsetkin käyttivät vokaalisoinnun vastaisia muotoja ja äänsivät takavokaalisina erityisesti sanojen lopputavuja, Toivainen esittää, että tällaiseen vokaalisoinnun rikkomiseen vaikuttaisi lapsen kuulema vieras kieli. Hän epäilee, että tässä olisi kysymys samasta ilmiöstä kuin Oulun murteessa, samoin kuin lounaisissa ja kaakkoisissa murteissakin, siis kieli-alueen rajoilla, joissa vieras kieli olisi vaikuttanut tällä tavalla suomalaislasten ään-

tämykseen.

Väitän kuitenkin, että ainakaan kaikkien lasten kielessä vokaalisoinnun vastaisten tapausten käyttö ei johdu vieraan kielen vaikutuksesta vaan vokaalien sekä paradigmaattisen että syntagmaattisen systeemin vähittäisestä oppimisesta. Horjuntaa esiintyy ennen kuin systeemi on vakiintunut aikuisten käytännön mukaiseksi. Väitteeni perustuu toistaiseksi yhden yksikielisen lapsen puheesta kokoamaani laajaan aineistoon, joka osoittaa, että vokaalien tuotto ylipäättäänkin on aluksi horjuvaa ja että lapsi ei alusta asti aina sovelle vokaaliharmoniaa. Esitän väitteeni tueksi seuraavassa aineistoni analyysin ja esimerkkejä vokaaliharmonian vastaisista tapauksista. (Palaan asiaan perusteellisemmin vähän myöhemmin.)

Koko aineiston usean kymmenentuhannen saneen joukossa oli vokaaliharmonian vastaisia sananmuotoja kymmeniä, ja ne olivat keskenään erityyppisiä:

1. Sanat, joiden ensitavussa on etuvokaali ja jälkitavu(i)ssa takavokaali odotuksenmukaisen etuvokaalin sijasta, esim. 1;4 *nena* 'nenä', 1;10 *tääla* 'täällä', 2;2 *minä piidanu tommonen*, 2;2 *hypita* 'hyppiä', 2;9 *veikea* 'veikeä', 3;8 *tyhma* 'tyhmä'. Nämä esiintymät ovat sellaisia, joita Bowermankin oli havainnut, ja niitä esiintyi aineistossa harvakseltaan lapsen iässä 1;4–3;8. Kaikille näille tapauksille on yhteistä se, että vokaaliharmonian vastainen takavokaali on painottomassa tavussa.
2. Sanat, joiden ensitavussa on takavokaali

li ja jälkitavu(i)ssa etuvokaali odotuk-
senmukaisen takavokaalin asemesta,
esim. 3;1 *vuolötellel laitetaan* 'vuoro-
tellen laitetaan', 3;1 *syös se leippaasti*
ettei se sulää ettei se sulaa. Tämän tyy-
pin tapauksia olen havainnut vain muu-
taman satunnaisen iästä 3;1.

3. Sanat, joiden ensitavussa on takavokaali odotuksenmukaisen etuvokaalin paikalla, esim. 1;8 *ena ussyttää* 'E(li)na hys-
syttää', 1;10 *uppää* 'hyppää!'. Näistäkin on vain muutama merkintä, ja ne kaikki ovat esiintyneet alle kahden vuoden ikää.
4. Sanat, joiden ensitavussa on etuvokaali takavokaalin paikalla, esim. 3;1 *ölyt-
pullo*. Tämä oli aineiston ainoa esiinty-
mä.

Tärkeintä on kuitenkin huomata, että iässä 1;4–3;8, josta vokaalisoinnun vastaisia merkintöjä on, lapsi käytti myös keski-
vokaaleja, mikä mielestäni osoittaa, että vokaalisysteemi ei ollut vielä vakiintunut:

- 1;7 *tytto* / *tytto* 'tyttö', *tyony* 'tyyny'
1;8 *tyunu* / *tyunu* 'tyyny', *min uskää*
'minulla (on) yskää'
1;9 *bully* 'pöllö'
2;0 *oli guymä wettä* 'kuumaa/kylmää?'
2;3 *odota wghan, napit pois* 'näpit
pois', *nai kaqnellaa* / *minä kaqnan*
/ *noi minä kaqnasin* / *nai kaqnellaa*
'kääntää', *en tyqav* 'voiveivättä'
2;5 *minä haluun sitä kalkkii mitä siellä*
hullulla on
2;7 *mq* / *mq* *laitan "tällee¹* 'näin', *ekko*
mittaat tee / *etkö teem mittää*

Viimeiset maininnat keskivokaaleista ovat iästä 2;7. Muutama havainto vokaalien horjuntatapauksissa näyttäisi osoittavan myös assimilaatiotaipumuksesta sekä siitä, että vartalot, joissa on pelkästään etuvokaaleja *e* ja *i*, saavat etuvokaaliset päätevariantit, esim.:

- 2;3 *täll öm makkalat hihat* 'hihat ovat
rypyssä' (vrt. hihat on makkaralla)
2;6 *nyt on kivempää*
3;7 *tääl om meltä*

Myöhemmin lapsi sovittaa vokaaliharmoniaan myös lainasanat, esim. 3;11 *näät sä sen pyjämän?*

Sanoissa, joissa neutraalivokaali(e)n jälkeen tulee sointuvokaali, lapsen erehtyminen ei välttämättä johdu vokaalisoinnun hallitsemattomuudesta vaan yksinkertaisesti siitä, että hän ei muista, kumpaan luokkaan sana kuuluu. Esim. 3;4 *listeus* 'risteys', 3;7 *velliä vaan nieleskellaan eikä puleskella*. Väärän sointuvokaalin valitseminen neutraalivokaaliseen vartaloon näyttäisi olevan merkinä siitä, että lapsi ei vielä ole oppinut, että suffiksin valinnassa neutraalivokaalisen vartalon jälkeen ei toimi sama sääntö kuin silloin kun sanan jälkitavuun tulee sointuvokaali. Toisin sanoen neutraalivokaalisen sanavartalon jälkeen pitäisi tulla aina etuvokaalinen suffiksi, vaikka sanavartalossa neutraalivokaalisen alun jälkeen on kaksi mahdollisuutta (*mikä, sika, selkä, kerta, metsikkö, heinikko* jne.)

Kaikkiaan vokaaliharmoniavirheet ovat lapsen kielessä harvinaisia. Tämä on todettu paitsi suomesta myös unkarin kielestä, jossa vokaaliharmonia on mutkikkaampi ilmiö kuin suomessa (Dasinger 1997: 31–33; MacWhinney 1985: 1085). On jopa väitetty, että unkarilaisten lasten jokeltelu noudatteli vokaalisointua. Dasinger (mts. 33) päättelä, että vokaaliharmonia olisi siis kielen äännejärjestelmään kuuluva ominaisuus samalla tavalla kuin prosodiset piirteetkin.

Tämä tuntuu itsestään selvältä. Olisi vaikea mieltää vokaalisointua joksikin irralliseksi ikään kuin päälle liimattavaksi piirteeksi. Näyttää kuitenkin siltä, että tätäkään äännejärjestelmän luonteenomaista piirrettä lapsi ei omaksu täysin vaivatta, minkä puolestaan uskoisin johtuvan siitä, että kieltä opetteleva lapsi tekee luontaisesti kielestä

¹ " osoittaa tässä vahvaa lausepainoa.

havaintoja ja niiden perusteella päätelmiä, jotka eivät kaikki aina ole oikeita. Virhepäätelmät johtavat ympäristön kielestä poikkeaviin muotoihin, jotka karsiutuvat lopulta pois, kun päätelmät tarkentuvat.

Toisaalta aineistot, joihin toistaiseksi tehdyt havainnot perustuvat, saattavat sisältää virhelähteitä. Vokaaliharmonian omaksumista ei ole tutkittu paljon ja epäilen, että siitä ei saada aivan oikeaa kuvaa, jos päätelmiä tehdään sellaisen aineiston perusteella, joka ei ole foneettisesti tarpeeksi tarkkaa vaan on alun perin koottu jotain muuta tarkoitusta, esimerkiksi taivutuksen, sanaston tai lauserakenteiden omaksumista silmällä pitäen. On myös otettava huomioon, että tottumattomat lapsen puheen muistiinmerkitsijät ja litteroijat kirjoittavat helposti sen mitä odottavat kuulevansa, eivät sitä mitä lapsi todella sanoo. Näin litteroinnissa saattaa tapahtua karkeistusta ja yksinkertaistusta, mikä johtaa todellista siloitellumpaan kuvaan. Tarvittaisiin siis lisää nauhoitettua puheesta tarkasti litteroitua aineistoa, jotta kuvaa vokaalisoinnun omaksumisesta voitaisiin tarkentaa. ■

ANNELI LIEKO

Suomen kielen laitos, PL 3 (Fabianinkatu 33), 00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *Anneli.Lieko@Helsinki.Fi*

LÄHTEET

- BOWERMAN, MELISSA 1973: Early syntactic development. A crosslinguistic study with special reference to Finnish. *Cambridge Studies in Linguistics* 11. Cambridge University Press, Cambridge.
- DASINGER, LISA 1997: Issues in the acquisition of Estonian, Finnish and Hungarian: A crosslinguistic comparison. – D. I. Slobin (toim.), *The crosslinguistic study of language acquisition* 4 s. 1–86. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, N. J., London.
- KANGASSALO, RAIJA 1995: Mastering the question. The acquisition of interrogative clauses by Finnish-speaking children. *Acta Universitatis Umensis: Studies in the Humanities* 126. Umeå.
- LAUERMA, PETRI 1996: Liitepartikkelien vokaalisointusuhteita suomen murteissa. – *Virittäjä* 100 s. 385–400.
- MAC WHINNEY, BRIAN 1985: Hungarian language acquisition as an exemplification of a general model of grammatical development. – D. I. Slobin (toim.), *The crosslinguistic study of language acquisition* 2. Theoretical issues s. 1069–1155. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, N. J.
- TOIVAINEN, JORMA 1997: Kysymysliitteen vokaalisointuun mukautumattomuus Oulun aluekielessä. – *Virittäjä* 101 s. 438–440.